

BORKMANIA

---

1. VAD HANDLAR PJÄSEN OM?

John Gabriel Borkman, en gång framgångsrik affärsman, har suttit i fängelse för bedrägeri. Nu tillbringar han sin tid rastlöst på hemmets övervåning. Han är besatt av drömmen att göra revansch och comeback. På nedervåningen tänker hans bittra alienerade fru Gunhild på upprättelse av släktens sociala position. Allt hopp står till sonen Erhart.

Borkman vill få tillbaka sin maktposition. Gunhild vill att hennes son ska lyckas med det som hennes man misslyckades med. Foldal vill få upprättelse genom pjäsen som han skrev i sin ungdom. Ella vill ha den son hon aldrig fick och kärleken som hon förlorade. Karaktärerna försöker aldrig uppnå ett gemensamt mål, i stället handlar det enbart om självförverkligande. Och de tar sig rätten att göra vad som helst för att få sin vilja igenom.

De vägrar att ge upp sina egna livsillusioner och det påverkar den yngre generationen i föreställningen. De yngre bär på sina föräldrars misslyckanden, vare sig de vill eller inte. De dras in i deras värld och påverkas av den. Erhart till exempel börjar bete sig som sin pappa, även fast det är det sista han vill göra.

---

2. HENRIK IBSEN (1828-1906)

Norrmannen Henrik Ibsen är en av världsdramatikens verkligt stora författare. Han räknas som skapare av det moderna dramat och spelades redan under sin livstid runt om på Europas scener. Ibsen är särskilt känd för sina

realistiska samtidsdramer, och sina idé- och symboldramer. Missnöjd med kulturklimatet i Norge var han under större delen av sitt liv bosatt i Italien och Tyskland. Vid sidan av Shakespeare är han en av världens mest spelade dramatiker.

Sitt första drama, *Catilina* (1850), skrev Ibsen medan han läste till sin studentexamen. Den blev aldrig spelad men många av pjäserna under den här tiden gavs enbart ut som läsdramer i bokform. *Kongsemnene* (1863) räknas som hans första storverk. Andra viktiga historiska skådespel och idédramer av Ibsen är *Brand* (1866) och *Peer Gynt* (1866), två pjäser som snabbt gjorde honom till en av Skandinaviens mest omtalade författare.

Varje premiär av en Ibsenpjäs följdes ofta av häftiga debatter. Ibsen drog sig inte för att kritisera och ifrågasätta gamla strukturer. I sina realistiska samtidsdramer satte han "problem under debatt". *Samfundets støtter* (1877) gick som en löpeld över Europas teatrar och i *Et dukkehjem* (1879) angrep han kvinnans ofria ställning. *John Gabriel Borkman* (1896) är också en av hans realistiska pjäser och den näst sista han skrev. Ibsen skrev flera dramer med kvinnliga huvudkaraktärer; *Gengangere* (1881), *Rosmersholm* (1886), *Fruen fra havet* (1888) och *Hedda Gabler* (1890). Han skrev också dramer av symbolistisk karaktär. Den mest kända är *Vildanden* (1884), om livslögnens problematik inom familjen.

VÄGEN TILL BORKMANIA

”Bearbetning” är ett fint ord för det infama i att gå in i någons text och ändra, stryka, skriva till – ofta utan författarens tillåtelse. Får man göra så? Får man göra så när författaren är död och inte kan protestera? Och när författaren till råga på allt heter Henrik Ibsen? Får jag göra så? Vem tror jag att jag är? Var det verkligen så fel på Ibsens pjäs att den krävde en bearbetning?

Jag borde självklart svara nekande på den frågan och bedyra min beundran för *John Gabriel Borkman* och läromästaren Ibsen. Jag borde säga att jag inte alls velat förbättra något eftersom Ibsen var ett geni och hans pjäs perfekt. Min bearbetning är gjord i all respekt, det handlar inte om förbättringar, bara en ödmjuk personlig tolkning, lite annorlunda, lite kortare, och så vidare.

Men jag testar att svara ja. – Ja, det är faktiskt fel på Ibsens pjäs. Det är något stelt och klumpigt och ofärdigt över hela verket, inte minst jämfört med *Ett dockhem* och Ibsens andra minutiöst utarbetade pjäsbyggen. De två första långa akterna i *Borkman* bäddar för så mycket mer än vad de två fjuttiga sista akterna kommer med. Konflikten mellan Gunhild och Ella – om vem som har rätt till Erhart – är ju ganska larvig, och den slås fast så det skriker om det i första akten för att sedan stå och stampa genom hela pjäsen. Mycket upprepas men utvecklas inte, och på slutet har ingen rollfigur förändrats eller kommit till någon sorts insikt. Det sker inga avslöjanden som får oss att omvärdera någon rollfigur – alla är precis lika egotrippade i slutet som de var i början, och ingen ångrar sig.

Därför har pjäsen inte heller något riktigt slut. Som för att dölja detta bestämmer sig Ibsen för att överge realismen i sista akten: handlingen uppgår i dimmig symbolism,

Borkman ger sig ut i snöstormen, yrar lite om sitt rike och dör lagom till att det är dags att runda av. Hans död – som egentligen är onödig, eftersom han i grunden varit död hela tiden – får den märkliga konsekvensen att Ella och Gunhild plötsligt skakar hand och blir vänner.

Och vad är grejen med Frida? En mer överflödigt rollfigur får man leta efter, hon har knappt några repliker, ingen riktig funktion, vad tycker hon om att se sin far fjäska för Borkman? Vad tycker hon om att tvingas öva piano med Borkman – han som ruinerade hennes far och därmed också hennes framtidsutsikter? Ingen vet och ingen frågar. Inte ens när fru Wilton och Erhart tar henne med sig – för att Erhart ska ha någon att roa sig med när han tröttnat på fru Wilton – får vi veta vad Frida tycker om saken.

Hade *John Gabriel Borkman* varit höjdpunkten i Ibsens dramatik hade han säkert varit bortglömd idag.

Eller inte. För det är också allt det här – sprickorna, skevheterna, tystnaderna – som får pjäsen att leva och kännas sann och modern. Det är inte ännu en av Ibsens "well-made plays", snarare en text där Ibsen gått och blivit Beckett. Ändå har *John Gabriel Borkman* ofta tolkats uppbyggligt: pappa Borkman fick en gång välja mellan kärleken och pengarna, och valde det senare. När den förälskade Erhart i slutet av pjäsen ger sig av med Fru Wilson, antas Ibsen slå ett slag för ungdomen och hjärtats sanning. Erhart gör ju motsatsen till vad pappa Borkman gjorde – han offrar det materiella för stundens lycka och kärlek. Ett hoppfullt slut, trots allt!

Men nej, jag måste protestera. Erhart ställs aldrig i samma valsituation som en gång Borkman. Redan i originalet får

man veta att Fru Wilton är "mycket förmögen", vilket antagligen utövar en viss lockelse på Erhart. I varje fall behöver han aldrig välja mellan kärleken och pengarna, eftersom han med fru Wilton kan få bägge.

För mig är *John Gabriel Borkman* gåtfull och fruktansvärt rolig, men också Ibsens kanske mest pessimistiska pjäs. Vi möter ett tillstånd eller ett landskap befolkat av jättebebisar som roffar åt sig varandras nappar. De bisarra grälen, de utsiktslösa drömmarna, de skeva självbilderna och det maniska ältandet – allt är ungefär som det ofta är i det verkliga livet. I det landskapet är Fridas tystnad talande, men vad säger den? Det var denna plats jag ville utforska, zooma in och expandera – det både tragiska och groteska landet *Borkmania*.

Alejandro Leiva Wenger

3. VEM ÄR VEM I BORKMANIA?

John Gabriel BORKMAN

John, förre detta bankdirektör

GUNHILD BORKMAN

Gunhild är Johns hustru.

ENHARD BORKMAN

Enhard är sonen till John och Gunhild.

ELLA RENTHEI

Gunhilds tvillingsyster.

FANNY WILTON

Erhardts hemliga kärlek.

VILHELM FOLDAL

Ville Foldal, handläggare på en statlig myndighet, f.d. bankanställd hos Borkman.

FRIDA FOLDAL

Vilhelms dotter.

---

4. EN EGOISTISK VÄRLD

Borkman får oss att tänka på de narcissistiska ledarna och diktatorerna som finns runt omkring oss idag – som enbart ser på världen utifrån sina egna behov. Ibsen visar oss hur den här typen av människa tänker – hur han fungerar. Borkman vägrar att erkänna att han förlorat och fortsätter hålla fast vid drömmen om framgång, samtidigt som han uppvisar en total avsaknad av empati. Hur påverkar den här typen av beteende den yngre generationen? De ärver en skadad värld – som de nu tvingas leva i.

1. Hitta på två nutida exempel där generationerna krockar eller inte kommer överens. Tänk generellt eller koppla det till ditt eget liv.

2. Tänk dig att du är som Borkman. Vad kan du göra för

att få omvärlden att förstå dig?
Varför tycker de inte synd om dig, har du någon självinsikt?

5. DRAMAÖVNING - TVÅ LÖGNER EN SANNING

Eleverna arbetar två och två. De ska turas om att berätta tre saker om sig själva för varandra - två sakerna ska vara sanna och en ska vara lögn.

Sedan ska man inför gruppen berätta vad den andre sagt och så ska gruppen gissa vilket av påståendena som är lögn.

Diskutera gärna varför man trodde/inte trodde på lögnen - var det en för otrolig lögn? Var det en lögn som låg nära sanningen?

6. FRÅGOR KRING UPPSÄTTNINGEN

1. Läs originalet av Ibsens pjäs, och jämför med vår uppsättning av Borkmania. Vad är annorlunda, vad är sig likt?

2. Vad händer med de olika karaktärerna under pjäsens gång? Hur förkroppsligar skådespelarna dessa förändringar

3. Fundera över scenrummet och scenografin i uppsättningen. Hur ser Borkmanias värld ut – tid, plats, känsla? Notera förändringarna i uppsättningen från första till sista akten. Hur kan dessa relatera till karaktärernas utveckling?

7. INSPIRATIONSMATERIAL

LITTERATUR

Ibsen, Henrik, *Pjäser 1 – 2*, samlade utgåvor av Henrik Ibsens pjäser i översättning av Klas Östergren, Norstedts 2008.

ARTIKLAR, WEBB, PODDAR

“Tre forskare ger tre olika bilder av Ibsen” i Svenska Dagbladet, 060824

“The New Science Of Narcissism”, W. Keith Campbell (podd) 200918, [W. Keith Campbell: The New Science Of Narcissism](#)

“Trump är narcissistisk psykopat”, Claes Andersson i *Svenska Yle*, 170130 <https://svenska.yle.fi/artikel/2017/01/30/claes-andersson-trump-ar-narcissistisk-psykopat>

“Världen efter Trump”, Norma Percy, SVT Play 2021, <https://www.svtplay.se/dokument-utifran-varlden-efter-trump>

FILM OCH TV-SERIER

The Aviator, regi Martin Scorsese, 2004

American Psycho, regi Mary Harron, 2000

John Gabriel Borkman, regi Steven Barrett, 2000, TV-serie

Boiler Room, regi Ben Younger, 2000

House of Cards, regi Beau Willimon, 2013-2018 - Netflix

Succession, regi Jesse Armstrong, 2018 – HBO

Vildanden, regi Bo Wideberg, 1989

<https://www.svtplay.se/vildanden>

Citizen Kane, regi Orson Welles, 1941

Fotograf: Emmalisa Pauly, Malmö Stadsteater

